

Historické rybníky v online mapové aplikaci

HISTORICKÝ ÚSTAV AV ČR, v. v. i.

INSTITUTE OF HISTORY AS CR, v. v. i.

Autor: Michal Vokurka

Historický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i.

1. Úvod

Rybníkářství patří k velmi známým historickým fenoménům. V 16. století sehrálo významnou roli při podnikání české šlechty. Zejména v méně úrodných pánevních oblastech se stalo významným zdrojem příjmů. Některé z tehdy vzniklých rybníčních soustav se uchovaly dodnes, zatímco jiné zanikly. K nejčastějším důvodům zániku patří zvýšený tlak na využití půdy za účelem rostlinné výroby (zejména na konci 18. a počátku 19. století; např. Pardubicko a Poděbradsko) a industrializace krajiny (druhá polovina 19. a 20. století, např. Mostecká pánev).

Snahou projektu je za pomoci historických pramenů dokumentovat a lokalizovat historické rybníky, sledovat jejich vývoj a proměny, zjišťovat jaký přinášely užitek, případně jaká nebezpečí mohly přinést. Jedním z výstupů projektu je vznik online mapové aplikace, do níž je možné průběžně zanášet další rybníky ve spolupráci s odbornou veřejností, zejména regionálních badatelů znalých specifik historického vývoje jednotlivých oblastí.

Časově se aplikace zatím soustředí na 17. a 18. století. Vítané by bylo rozšíření zejména do staršího období.

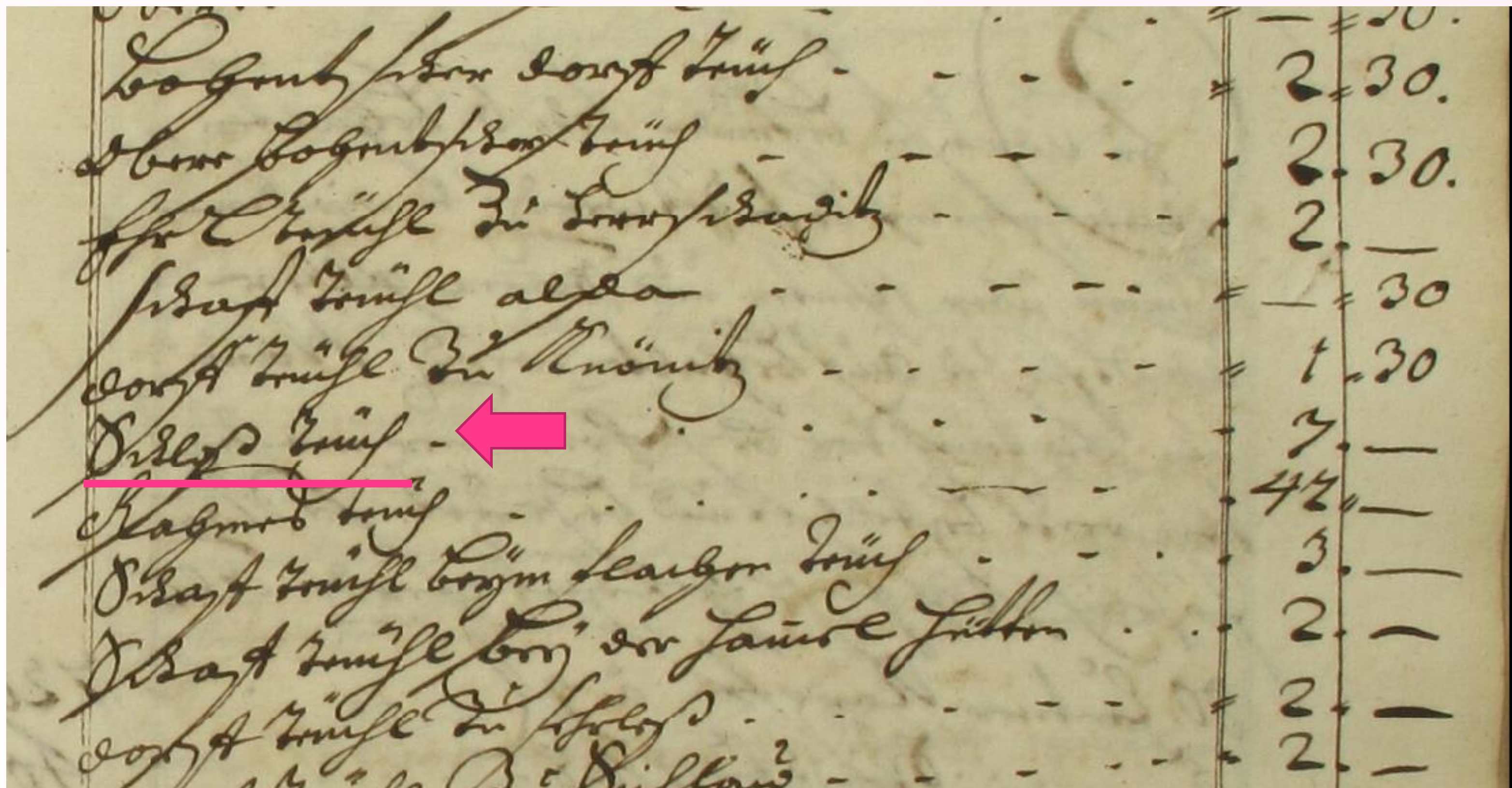
Zámecký rybník v obci Údrč (okres Karlovy Vary). Foto: Michal Vokurka, 2020.

2. Materiál a metody

Při tvorbě aplikace se vychází zásadně z písemných historických pramenů, v nichž je daný rybník zmíněn. Není tedy postupováno od současného stavu krajiny nebo ze stavu zachyceného některým z historických mapování. Pro začátek byla jako zájmové území vybrána skupina někdejších osmi sasko-lauenburských panství v severozápadních Čechách. Ty mají dochované popisy panství přibližně z roku 1700. Jejich výhodou je jednotný postup při pořizování soupisu rybníků pro všech osm panství.

Na základě kombinace názvu rybníka z popisu panství, mapových pramenů (První vojenské mapování, Stabliní katastr, Druhé vojenské mapování, Základní mapa ČR) a moderních technologií (ortofoto, LiDAR) je snaha jednotlivé rybníky lokalizovat a zanést do mapové aplikace. Pokud písemný záznam nelze lokalizovat s konkrétním místem, je lokalizován na vyšší úrovni (obec, případně panství).

U každého rybníka se dokumentuje název (včetně historických názvů), umístění (formou bodu), odkaz na příslušné prameny (archivní umístění, nebo internetová adresa u digitalizátů) a jejich datace, dále případný doklad o zrušení (vysušení) rybníka a dalších případných událostech (např. povodeň, protržení hráze atd.). Součástí je i údaj o historickém využití rybníka (třecí, násadní, výtažní) a současném landuse.

Ukázka z urbáře panství Údrč. Zámecký rybník je zde pod názvem „Schloß Teuch“. Státní oblastní archiv Plzeň, fond Vrchní úřad Ostrov, tzv. Bílá kniha (cca 1695), inv. č. 31, kart. 31. Dostupné na: <https://www.portafontium.eu/amtsbuch/soap-pn/vu-ostrov/amtsbuch135> [15. 11. 2020].

5. Kontakt

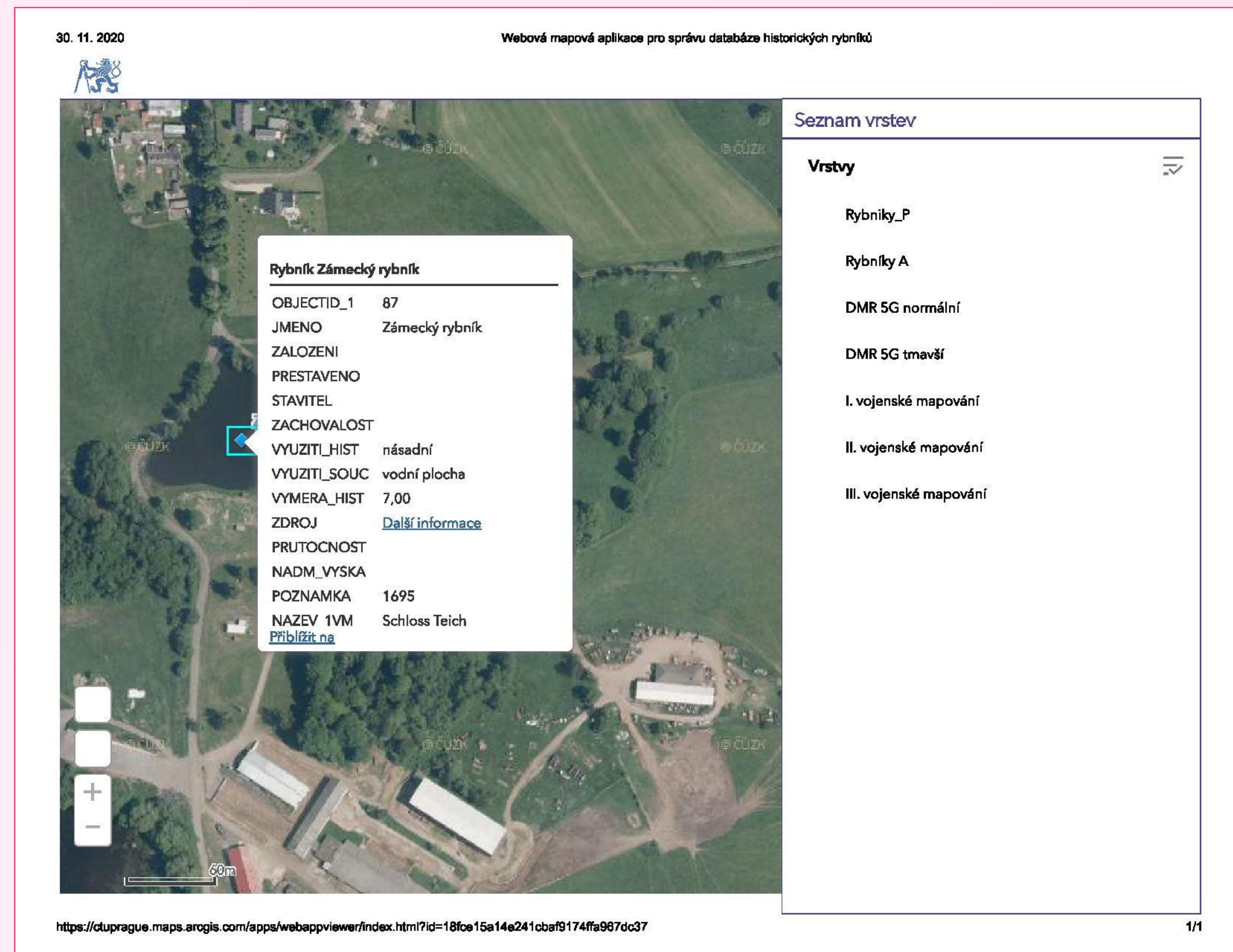
Kontaktní osoba: Ing. Mgr. Michal Vokurka, Historický ústav AV ČR, v. v. i.
E-mail: <vokurka@hiu.cas.cz>

3. Výsledky

Byla vytvořena zkušební verze mapové online aplikace zobrazující historické rybníky. Vrstva historických rybníků je bodová a obsahuje informace o poloze a velikosti spolu s odkazy na další historické informace. Uživatel aplikace má na výběr z několika typů podkladových vrstev (ortofoto, LiDAR, historická vojenská mapování) a může si snadno zobrazit data z atributové tabulky ke každému zanesenému objektu. Všechny informace v aplikaci jsou podloženy archivním výzkumem.

Pro začátek bylo pracováno s dvěma stovkami rybníků zachycených v popisu skupiny osmi panství (Ostrov, Toužim, Údrč, Brložec, Podbořany, Děpoltovice, Hauenštejn a Měděnec). Úspěšnost lokalizace jednotlivých rybníků se pohybovala přibližně mezi 50 a 90 %, a to v závislosti na různých faktorech, především velikosti rybníka, proměně názvu, zachování v krajině a na velikosti panství (větší počet rybníků na velkých panstvích je matoucí, hrozí záměna). Zejména u zaniklých objektů pomáhají s lokalizací letecké snímky.

Kromě tabelárních záznamů pro potřeby aplikace jsou průběžně shromažďovány informace kvalitativního charakteru, ať už se jedná o prameny popisující povodně a protržení hrází, nebo např. pokusy o čištění rybníků strojem, případně vodní spory. Těmto otázkám bude věnována pozornost v dalších fázích výzkumu formou studie. Nadále se ovšem počítá s rozšiřováním databáze po jednotlivých regionech a rybníčních soustavách.

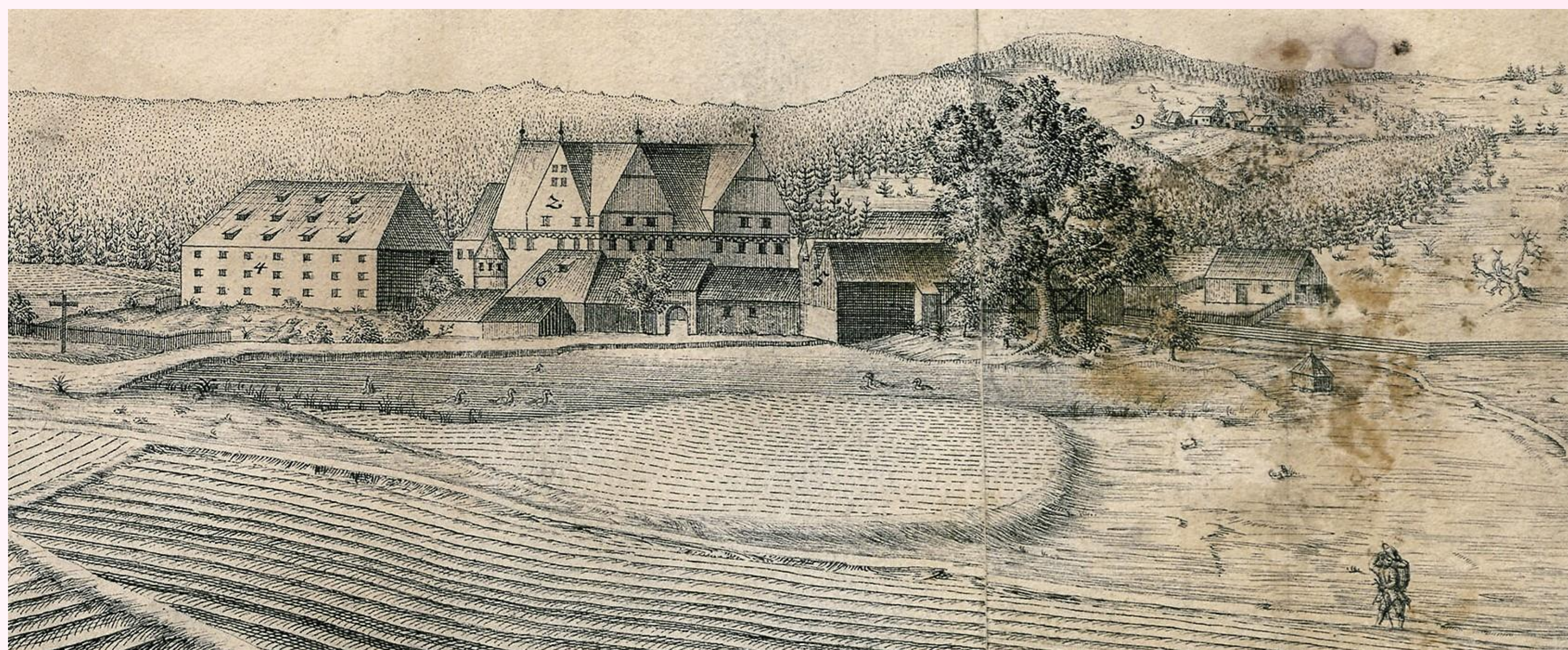
Ukázka z aplikace. Zámecký rybník v obci Údrč s atributovou tabulkou.

4. Závěr a diskuse

S ohledem na zvýšený zájem o vodu a její využití, který lze pozorovat v posledních letech, se výzkum orientovaný na historické nakládání s vodou jeví nejen jako téma společensky atraktivní, ale i jako téma s potenciálem praktického využití, např. při obnově vodních ploch v dnešní krajině. Využívání vody s sebou neslo jak řadu výhod, tak také jistá rizika, s nimiž musela historická společnost pracovat – být si jich vědoma, přizpůsobovat se, chránit se před nimi a ideálně jim předcházet. S tím souvisela i péče o vodní nádrže, aby se nestaly zdrojem nebezpečí (zhoršená kvalita vody, nebezpečí povodní atd.).

Za cenný přínos mapové aplikace historických rybníků lze považovat zejména identifikaci dnes již zaniklých vodních ploch. Kromě toho se aplikace snaží shromáždit a zpřístupnit množství dat, jež jsou jinak těžko dostupná (např. různé archivní uložení, paleografické a jazykové obtíže, problém s lokalizací záznamu). Další poznatky může přinést konfrontování aplikace např. s mapovými prameny.

Mapová aplikace historických rybníků eviduje množství a rozmanitost historických vodních ploch a snaží se nabídnout archivním výzkumem podložená data k dalšímu využití nejrozumnějším zájemcům z řad odborné i laické veřejnosti. Jednou z výzev do dalších let je oslovení odborníků na dějiny jednotlivých regionů, jejichž znalosti by mohly pomoci databázi rozšířit.

Zámecký rybník v Údrči na kresbě Johanna Michela Sockha. Prospekt der Herrschaft Udritsch. Generallandesarchiv Karlsruhe, Hfk Planbände XVI, Nr. 8, výřez.

6. Poděkování

Vznik mapové aplikace byl podpořen z prostředků projektu „Strategie AV21 – Město jako laboratoř změny. Stavby, kulturní dědictví a prostředí pro bezpečný a hodnotný život“. Poděkování za podporu a rady patří řešitelce projektu za Historický ústav AV ČR Mgr. Kateřině Bobkové-Valentové, Ph.D., za spolupráci s technickou realizací aplikace děkuji Ing. Tomáši Janatovi, Ph.D. z Katedry geomatiky FSV ČVUT v Praze.